

Ismertetések és bírálatok.

A szóképzéstan feladatai.

Hermann Paul: Über die Aufgaben der Wortbildungslehre. (Sitzungsberichte der philos.-philol. und der histor. Classe der k. bayer. Akad. d. Wiss. 1896. Heft IV, 692—713.). Különnyomat: München, 1897.

PAUL e fontos értekezésében, mint régebbi munkáiban is, a jelentés-tani szempontnak a lehető legteljesebb mértékben való érvényesülését kívánja s a nyelvi alakok funkciójának egész részletes meghatározását, a legfinomabb árnyalatoknak jellemzését, a jelentéskörök határainak megállapítását sürgeti. A szóképzéstan eddig az a része a nyelvtannak, a melyben a fogalmi oldalt leginkább elhanyagolták az alaki mellett. A ragozás tanának e tekintetben sokkal jobb a helyzete, mert bár rendszerint az is csak a különféle alakok egybeállítására és rendszeres csoportosítása szorítkozik, de azért ez alakok jelentésének és használatmódjának részletes megállapítása sem marad el, — megszokott az történni a mondatban a hol külön szó van az egyes esetek, a genitívus, a datívus stb., a módok (pl. a conjunctívus) használatáról. Sőt magában a flexio tanában is a functio szempontjából rendezzük el az alakokat: pl. a genitívus kategóriájába különböző alakú ragokkal képzett formákat sorolunk, azért, mert ugyanaz a funkciójuk. A nyelvtanok a szóképzés tanát párhuzamba szokták tenni a ragozástannal, némelyek együvé is foglalják a két részt (pl. *alaktan* címen; BRUGMANN meg épen *szóképzéstan* néven tárgyalja mind a töképzés, mind a ragozás tanát), míg azonban a ragozástan megkapja a maga jelentéstani kiegészítését a syntaxisban (illetőleg ennek egy szakaszában), addig a szóképzéstan az ily kiegészítés nélkül szűkölködik. A nyelvtannak egy hézaga ez, a mely betöltésre szorúl. E hiányt azonban — PAUL szerint — nem úgy kell pótolni, hogy itt is egy külön szakasról gondoskodunk, a mely a szóképzéstanra vonatkozó jelentéstani kérdéseket tárgyalja: itt egybe kell olvasztani az alakoknak és a jelentéseknek tárgyalását. Az elrendezésnek két módja lehetséges: kiindulhatunk

a *morphologiai szempontból*, hangtestük szerint csoportosítjuk a különböző képzésmódokat és mindegyiknél megállapítjuk, mi minden funkciója van, egymás után milyenekre tett szert s miket vesztett el, — vagy pedig magukból a különféle *functiókból* indulunk ki s mindegyiknél megvizsgáljuk, hogy milyen hangalakok szolgálnak kifejezésükre, s hogy ezek egymás után hogyan keletkeztek, hogyan enyésznek el. A nyelvészeti irodalomban vannak már példák a második, helyesebb elrendezésmódra is. E második szempont szerint való csoportosításra főleg annak a fölismerése adott alkalmat, hogy egyjelentésű alakok egymás mellett való megvolta, concurrentiája nagyon fontos tényező a történeti fejlődésben, s hogy új alakulatok vagy új functiók fölmerülése bizonyos kölcsönhatásban van régiéknél az elenyészésével. Azonban maga a functio szerinti csoportosítás még nem minden, ennél többet is kell tennünk. Minden functiónak *jellemzését* kell adni, a mely egyformán érvényes lehet különböző alakulatokra, s ki kell mutatni az alapfunctióból keletkezett *változatokat*, a melyek hasonlóképp közösen jellemzők lehetnek a különböző alakulatokra.

PAUL nem hallgatja el a nehézségeket sem, — hisz ép ezek az okai annak, hogy a szóképzéstan fejlődése elmaradt a flexio tanáé mögött. Már a szótárírás feladatairól szóló értekezésében rámutatott arra, hogy a szóképzéstan eddigelé híjával van teljes és finoman kiképezett *terminológiának*, a melynek segítségével könnyen föl lehetne tüntetni, hogy mi tartozik együvé, s egyszerűsíteni lehetne az előadás módját; a már meglévő terminusok (*nomen agentis, nomen actionis, causativum* stb.) még korántsem elégségesek. Hogy pedig ily terminologia eddig nem képződött ki, annak mélyebben rejlő okai vannak. A szóképzéstanban nem lehet a kategóriáknak oly szabatos, szilárd rendszerét megalkotni, mint a flexio tanában, amott folytonos átmenetek, elváltozások mennek végbe, új kategóriák alakulnak, régiéknél eltűnnek és sokszor igen bajos dolog — még közel rokon nyelvek körében, sőt egyazon nyelv különböző korszakaiban is — bizonyos párhuzamosságot megállapítani. Azután nem is képződött ki minden szóból minden szóképzéstanbeli kategória kifejezésére minden lehetséges alak: genitivusa van minden névszónak, de *nomen agentis* vagy *nomen actionis* nem képződött minden tőből. Az úfn.-ben pl. nagyon elterjedt az *-er* képző, de azért még sem fejlődtek ki efféle alakok, mint *der Sager, Wohner, Thuer, Haber* stb. A flexio terén gyakran elegendő *egy* alak ismerete, hogy a többit is megszerkeszszük; ha pl. elénk kerül a *πόλεμος* alak, megmondhatjuk az összes többi esetek alakját, — de ha valamely képzésmóddal találkozunk, még nem mondhatjuk meg, megvannak-e és hogyan alakulnak a többi fajok. Az alapszó és a képzett szó közti vonatkozás gyakran elhomályosul, így ma már külön

reflexio szükséges ahhoz, hogy a *Kunst* és *Macht* főneveket a *können* és *mögen* igékhez tartozó nomen actionis-nak ismerjük föl.

Így állván a dolog, a szóképzésben nagyon *individualizáló tárgyalásmódot* kell követnünk; a mennyiben azonban rokon jelenségeket csoportokba (bármily csekély terjedelműekbe is) foglalhatunk, nem szabad elmulasztanunk e *csoportosítást* sem. A csoportosításnál figyelemmel kell lenni az összes lehető morphologiai és functionalis szempontokra. Csak így lehet megállapítani azt a fontos körülményt is, hogy valamely korszakban *mely képzésmódok elevenek* és mily határok közt volt és van életrevalóságuk.

Annak illusztrálására, hogyan képzei ő e tárgyalásmódot, PAUL a német nyelv *nomina actionis* kategóriájának fejlődését beszéli meg. Kiindúl az ide tartozó legrégebb képzésmódokból, az *-o*, *-i* és *-â* képzős szókból, a melyek később már képzőnélkülieknek látszanak, pl. *Streit*, *Klang*, *Zug*, *Pflege*; e képzésmód már a régi germ. nyelvekben elveszti életrevalóságát. E képzések gyakran dolognevekké válnak (*Trank*, *Gabe*). Később analogikus úton bizonyos fokig újra föleled e képzésmód (*Abgang*, *Eingang*), így keletkeznek azok a képzésmódok, a melyek a mi nyelvészeti irodalmunkban is ismeretesek 'gyökérvonás' néven (*Verbleib*, *Bericht*). Egy másik nom. actionis-képző az idg. *-ti*, ez van meg a ném. *That*, *Fahrt*-félékben. Más képzők *-ni*, *-ida*, *-nis*; a legnagyobb szerepe van ma az *-ung* képzőnek. Ezt részletesen tárgyalja PAUL, megállapítja productivitásának határait, kimutatja, mily igékből (főleg áthatókból) lehet vele névszót képezni; kifejti, hogy maga az *-ung*-gal képzett névszó is meg szokta őrizni az átható jelentést (v. ö. *Antwort* és *Beantwortung*, *Arbeit* és *Bearbeitung*); összetett alakokhoz különös hajlama van e képzőnek; abban marad az *-ung*-gal való képzés, ha egyszerűbb képzések vannak, a melyek tárgyi genitivussal állhatnak, például *Gebrauch*, *Verkauf* mellett nincsen *-ung*-os képzés. Külön csoportot tesznek azok az *-ung*-os képzések, a melyek jelentés dolgában reflexiv igéhez támaszkodnak (*sich ändern*: *Anderung*; *Erholung*, *Erinnerung*), megint más csoport azoké, a melyek jelentés dolgában nem az igéhez általában, hanem különösen a partic. perf.-hoz csatlakoznak pl. *Bildung* (a *gebildet* jelentése van benne), *Erbitterung*, *Gesinnung* stb. Más nom. actionis-képző még a franczia eredetű *-ei* (kfn. *-ie*). Néha etymologiailag nem rokon szók is kiegészíthetik egymást jelentés szempontjából: a *Tod* főnév most a *sterben* igéhez való nomen actionis, minthogy az alapjául szolgáló ófn. *touwan*, 'meghalni' kiveszett. A nomen actionis felsorolt képzésmódjait végül kiegészíti a főnévül használt infinitivus (*das Gedeihen*, *Schwimmen*, *Erwachen* stb.). Néha synonym képzések is keletkeznek s egymást kiegészítik, pl. az egyes számban infi-

nitivus, a többesben *-ung* képzés: *Unternehmen* — *Unternehmungen*, *Versprechen* — *Versprechungen*; infinitivus és *-ti* képzés: *Einkommen* — *Einkünfte*, stb.

Mindebből kitűnik, mennyire szükséges a *jelentés* mozzanatainak egész pontos megfigyelése, hogy a szóképzés terén végbe menő történeti folyamatokat helyesen megérthessük.

PAULnak a szóképzéstan feladatairól szóló fejtegetései bizonyára kiváló figyelmet érdemelnek. A jelentéstani szempontnak kétségkívül nagyobb mértékben kell érvényesülnie a nyelvtan eme részében is, mint a hogy az eddig történt. Hogy ez eddig nem történt meg kellőképen, annak a PAUL említette nehézségeken kívül az az oka is lehetett, hogy az *egyed-egy szó* jelentéseinek köre és viszonya nem volt (és részben még most sincs) mindenképen megállapítva. Mert magukhoz a képzőkhöz és képzésmódokhoz fűződő finomabb árnyalatokat csak akkor lehet teljesen meghatározni, ha az egyforma képzésű szónak e részben való közös vonásait abstraháltuk. A szóképzéstannak PAULTól követelt reformját tehát, úgy hiszem, a szótári anyagnak jelentéstani szempontból beható feldolgozásának kell megelőznie. Hogy a német nyelv szókincsét illetőleg PAULnak ebben a részben is nagy érdemei vannak, arról e folyóirat olvasóinak már van tudomásuk.

Még csak egy megjegyzésem van. Azokat a főelveket, a melyeket PAUL a szóképzéstan tárgyalására vonatkozólag kifejtett, csak helyesléssel lehet fogadnunk; a mi azonban a részleteket, az egyes eseteket, példákat illeti, itt ő — úgy tetszik nekem — a szóképzéstan körébe akar vonni több oly dolgot, a mi helyesebben a szótárba (a hol leginkább van jogosultsága az «individualizáló tárgyalásmód»-nak), vagy pedig a majdan megalkotandó jelentéstanba tartoznék. Mert hogy a szavak bizonyos csoportjai jelentésük bizonyos árnyalatainak kifejlődésében egyezést mutatnak, annak sokszor nem *képzésük módjának* egyező volta, mint inkább az a körülmény lehet az oka, hogy már alapjelentésük, többeli jelentésük egyező vagy rokon vagy ellentétes (v. ö. ném. *der Gang der Verhandlung*, *im Laufe der Verhandlung*, *der Stand der Angelegenheit*, *die Lage der Dinge*). Általában véve azonban csak hasznára lehet a szóképzéstannak, mint a nyelvészet minden ágának, ha a tudományos kutatás a nyelvi alakokban rejlő tartalomnak minden ízében, egész a legapróbb elemekig való földerítésére törekszik.

PETZ GEDEON.

Indogermán nyelvészeti folyóirat.

Indogermanische Forschungen. Zeitschrift für indogermanische Sprach- und Altertumskunde, herausgegeben von *Karl Brugmann* und *Wilhelm Streitberg*. V. és VI. köt. Strassburg, Trübner. 1895. 1896.

V.

Az ötödik kötet (1895) dolgozatai közül az indogermán ősműveltség egy fontos kérdésével foglalkozik HIRT HERMANN dolgozata: *Der Ackerbau der Indogermanen*. Egy ideig magától értetődőnek tartották, hogy az indogermán ősnép értett a földműveléshez, később (főleg HEHN alapján) legfeljebb az európai törzseknek tulajdonították a földművelésnek valami primitív ismeretét. Azt a tényt csakugyan nem lehet tagadni, hogy az európai indogermánok nyelvében vannak a földművelésre vonatkozó egyező kifejezések. Minthogy ez egyezéseket nem lehet többé egy európai nyelvegység föltevésével magyarázni, azt kell hinnünk, hogy az indo-irániak, mikor Európából Ázsiába vándoroltak, a természeti viszonyok következtében felhagytak a földműveléssel s így az arra vonatkozó kifejezéseket is elejtették. HIRT ezután mai primitív népek analogiájára utalva, visszautasítja azt a föltevést, hogy a *juhtenyésztés* mindig megelőzi a *földművelést*: lehetséges mind a kettő egymás mellett, sőt a földművelés meg is előzheti a juhtenyésztést. A föld megmunkálása ilyenkor a nő dolga szokott lenni, ekkép a nő a tulajdonképi családfenntartó s ebből magyarázódik a családnak *matriarchalis* formája: a gyermekek az anya családjához húznak, anyjuktól örökölnek s a férj is neje családjába lép át. A nőnek ily viszonyok közt nagyobb az értéke s ebből magyarázódik a nővásárlás szokása is. Igaz már most, hogy az idg. őskorban nem ez, hanem a *patriarchalis* családforma volt az uralkodó — az afféle harcziás természetű pásztornépnél természetesen a férfi volt az úr —, de azért a nő sem volt rabszolga (v. ö. ói. *patnī*, gör. *πότνια*), neki gazdasági tekintetben fontosabb szerepe volt, mint a hogy az tiszta pásztornépnél lehetséges volna, s ekkép arra következtethetünk, hogy az idg. nők a föld megmunkálásával voltak elfoglalva. A földművelés régi ismerete mellett a nyelvek tanúságai (a 'szántani' és 'eke' kifejezései, egyes gabnafajok nevei) is szólnak. Magától értetődik, hogy ez a földművelés nagyon primitív volt; a részletkérdéseket ma természetesen már nem tisztázhatjuk.

Az általános indogerm. nyelvészet kérdéseivel több dolgozat foglalkozik. STREITBERG *Akzentfragen* cz. cikkében MÖLLER Hermannal (*Anz. f. d. Alterthum* XX, 116. s k. 1.) polemizálva az idg. hangsúlyozásra vonat-

kozó felfogását világosítja meg. Arra a kérdésre, kié a két különböző hangsúlyminőség felfedezésének érdeme, azt feleli, hogy ez az érdem a görög és litván nyelvre vonatkozólag Bezzenbergert, a germánra vonatkozólag Hanssent illeti. Majd azt az eljárását igazolja, hogy az idg. ősnyelv eme jelenségeit a litván nyelvtan műszóival (*schleifende* és *gestossne Accentqualität*) s nem a görög grammatika *circumflexus* és *acutus* terminusaival nevezte el; leginkább persze az felelne meg a tényállásnak, ha az idg. ősnyelv ,két-csúcsú' (*zwei-gipflig*) és ,egyszerűen eső' (*einfach fallend*) hangsúlyminőségéről beszélnénk. Majd nyomatékosan rámutat — a mit MÖLLER nem fogott fel helyesen — hogy a hangsúlyminőség teljesen független a szóhangsúlytól. Szótag nem lehet el hangsúlyminőség nélkül (azaz az expiratio energiájának, a zenei magasságnak és a tartamnak bizonyos foka nélkül), — a szóhangsúly helyzetének ehhez a hangsúlyminőséghez magában véve nincsen semmi köze. Végül MÖLLERnek egyes diphthongusok meghosszabbodására vonatkozó hypothesisét czáfolja meg.

MEYER GUSZTÁV az idg. *ē*-perfectum magyarázatához (v. ö. NyK. 23, 340. 343. l.) az albán nyelv köréből közöl adalékokat. Az albánban azok az igék, a melyeknek praesensében *e* van, a praeteritumban *o*-t mutatnak, pl. *djek* ,égek' (idg. **dhéghō*), praet. *doja*; már pedig ez az *o* nem idg. *o*-nak, hanem minden valószínűség szerint idg. *ē*-nek felel meg s így ezek a képzések melléjük sorakoznak a gót *sētum*, *mētum*, *qēmum*, lat. *sēdi*, *lēgi*, *vēni* alakoknak.

HIRT a *-m-* és *-bh-* elemekkel képzett esetragokról szól. Elfogadott nézet az, hogy az ősnyelvben az egyes szám instrumentálisában, a kettős számban és a többes szám dativusában, ablativusában és instrumentálisában egyforma jogosultsággal voltak egymás mellett *-m-* és *-bh-*féle esetragok. E ragoknak teljes sora HIRT szerint: *-m*, *-mo*, *-mi*; *-bhi*, *-bho*, *-bhio*. Ezek közül eredetiek *-mo* és *-bhi*, esetleg még *-bhio* (az utóbbi kettő egy kéttagú *-bheio* végzetből vezethető le). A többes szám *-s* jelével alakultak *-mos* és *-bhis*.

STREITBERGnek *Zum Zahlwort* cz. cikke az idg. 20—60-as számnevek képzéséről szól. A tizes- és száz-as képzések kiindulópontja, a mint az már régebbi idő óta ismeretes, az idg. **dēkom* alapforma; ebből a tőszótag hangsúlyos volta esetén **dēkm* lett (,tíz'). A **dēkom* továbbképzése **dēkom-to-*; a tőszótag hangsúlyos volta esetében **dēkmt-* (gör. *δεκατ-*); ha azonban a hangsúly a *to*-képzőre esik, az első két szótag elveszti vocalisát: **dēkmtō-* s ebből **kmtō-*, ennek a tőnek szabályos semleges nemű egyes nominativusa **kmtóm* ,száz' (ói. *çatám*, gör. *ε-κατόν*, l. *centum*, g. *hund*). Ez utóbbi szó többese idg. **kómtō* (megint a tőszótag hangsúlyozásával, v. ö. gör. *μῆρας*: *μῆρα*). A 20—60 jelentésű számnevek már most összetétel útján alakultak, még pedig kétféleképen:

1. mint valódi összetételek, a melyekben a dekas neve előtt az illető egyes számnak a *töve* állott (óbaktr. *thrisās, pañcasatē*), 2. mint nem valódi összetételek, a melyekben a dekast jelentő semleges nemű pluralis alakú kifejezés előtt az egyes is a megfelelő számban (tehát pluralisban) állott: *τριά-χοντα*. BRUGMANN a második képzésmódot tartja eredetibbnek, SCHMIDT és STREITBERG szerint az első is ősrégi. Valódi összetétel második tagjaképen ugyanis a **dekōnto-* hangsúlytalan **dkōnt-*, majd **kōnt-* alakká lett (ennek megfelel az ói. *-cat-*), míg a gör. *-χοντα* szabályszerű megfelelője az eredetileg önálló szóúl használt idg. **dkōmtē*, **kōmtō* plur. nominativusnak.

Az árja nyelvészet körébe esik BARTHOLOMAE *Arica* cz. cikksorozatának VI. és VII. fejezete; BRADKE értekezése a szkr. *-áni* és *-āmi* végű gyökerek formájáról; JACOBI cikke: *Die Inversion von Subjekt und Prädikat im Indischen* és HILLEBRANDT cikke a szkr. *asth-* gyökérről.

OSTHOFF görög és latin etymológiákat közöl (a latin nyelv etymologiai szótárának, melyen dolgozik, mutatványaiaképen.) Itt a következő cikkelyeket találjuk: 1. *χοίρανος*, alapszava **χορ-ya* lehetett, hadicsapat', a mely tövére nézve egyebek közt a g. *harjīs*, ófn. *heri* (úfn. *Heer*) alakokkal tartozott együvé; 2. *δήν, δηθά, δηρόν, dūrāre, dūdum*: ószl. *darē*, örm. *tecem*; 3. *festināre, cōnfestim*: óír *bras*, kymr. *brys*; 4. *fungor, funus*: aveszt. *buñjaiñti*, g. *usbaugjan*; 5. *nitēre, renidēre*: óír *niam*, kymr. *nwyf*; 6. *λήθω, λητά, latēre*: ói. *rātrī*, ószl. *lajati*, óízl. *lómr*, *lón*, kfn. *luoder*, ófn. *luog*, litv. *lokjīs*; 7. *pōmum*: ósital. **po-emom*, az *em-* gyökérből 'a mit levettek'. — OSTHOFF egy másik cikkében az óír *ían*, agsz. *éanian* és a gör. *ἀνωός* viszonyáról értekezik, az első kettőnek idg. alapformája **oqhno-s* [pontosabban: **oq²hno-s*, l. BRUGMANN, Gr. I² 606. l.], hozzátartozik a lat. *agnus*, ószl. *agnē* is; a görög szó ellenben hehezet nélküli mediára mutat (idg. **oq²no-s*); nasalisok szomszédságában, úgy látszik, már az idg. őskorban váltakoztak egyszerű és hehezetes médiák [l. BRUGMANN id. h. 634. l.]. — HATZIDAKIS egy pár görög nyelvi alaknak (*πῶς, πᾶν, ἀνδριᾶς, ἰμάς, βοῶς, αἰξ, πῦρ, κῆρ*) circumflectált hangsúlyát magyarázza; a *κῆρ* alak magyarázatához azután BRUGMANN fűz megjegyzést. — LORENTZ a gör. *δοῦλος* szónak **λοῦλος*-ból való magyarázatát (l. Ny. K. 28, 337) elveti s a szót egy idg. *dau-* gyökérből származtatja, ugyanebből való szerinte a g. *taujan* is; a *δοῦλος* eredeti jelentése 'készítő', azaz 'munkás' lehetett. TORP a *Βαγαῖος* szóval foglalkozik, a mely Hesychiusnál a phrygiai Zeus neve, szerinte a szó nem a szkr. *bhaga-*, ószl. *bogь* 'isten' szókkal tartozik egybe, hanem a бүкфа nevéből (dór *φαγός*, phryg. **bāgos*) van képezve, a mely nevet a görögök a tölgyfára alkalmazták. — Ugyanő az *illyr* néptörzs nyelvemlékeivel, a messapiai feliratok, névszerint a bastai és a brundisiumi feliratok ma-

gyarázatával foglalkozik. — MEILLET a gör. βούλομαι, ἀρνησιός, ἄτερος és χύσλος, továbbá az örm. *gowcē* és *artasowkh* s az ószl. *osa* szók etymológiáját fejtegeti. — BRUGMANN az Ἀριάδνη magyarázatával foglalkozik. — HATZIDAKIS a -ρσα- hangsoportnak az attikai nyelvjárásban való egybevonásáról értekezik.

Az itáliai nyelvészet körébe esik BRUGMANN fontos értekezése: *Die mit dem Suffix -to- gebildeten Partizipia im Verbalssystem des Lateinischen und des Umbrisch-Oskischen*. Az idg. őskorból az egyes nyelvek három participialis alakot örököltek: 1. az *-ent-, -nt-* képzővel ellátott activ formát (óí. *bhārant-*, l. *ferens*, gör. *φέρων*), 2. a *-meno-* képzővel ellátott medialis-passivumi formát (óí. *yájamānas*, gör. *ἀζόμενος*), 3. a *-ues-, -us-* képzős perf.act. formáját: (óí. *ririkvás-*, gör. *λελοπιώς*). E participiumok mellett voltak közvetlenül a gyökérből képzett melléknevek (primäre Adjectiva) is, a melyek könnyen participiumokká válhattak s idővel egyik-másik nyelvben tényleg azokká váltak. Így az örményben és szlávban a *-lo-* képzős melléknevek, az itáliai, germán és balti-szláv nyelvekben a *-to-* képzővel ellátott melléknevek foglaltak helyet mint participiumok az igerendszerben. BRUGMANN már most azt mutatja ki, hogyan jutottak az ó-italiai nyelvekben a *-to-s* végzetű verbalis melléknevek az igerendszerrel kapcsolatba s hogyan ment végbe ez a folyamat. Mindenekelőtt azt fejtegeti, hogyan csatlakoztak ezek a melléknevek, a melyeknek tőalakja az általános igező volt, egy határozott tempustóhoz, a perfectumtóhoz. Eredeti jelentésök nem igen volt más, mint hogy valamely cselekvést az illető fogalomhoz tartozó tulajdonságnak, jegynek jelöltek: ἕδωρ ῥυτόν olyan víz, a melynek a folyás a tulajdonsága, tehát folyó víz, homo potus olyan ember, a kin meglátszik az ivás cselekvénye, idg. *mor-to-s, óí. mártá-s olyan ember, a kin rajta van a halál jegye, halandó. Hogy ezek a melléknevek különösen a partic. perf. synonymumaiképen lépnek fel, az abból magyarázódik, hogy az ilyen jellemző tulajdonságú felfogott processus rendszerint egy bizonyos fokig befejezettnek látszik. BRUGMANN ezután részletesen kimutatja, hogyan léptek ezek a melléknevek az itáliai nyelvterületen concurrentiába a régi passiv és activ perfectum-, aoristus- és praesens-jelentésű participialis alakokkal is. Majd a *sum* igével kapcsolatban ezek a *-to-* formák a verbum finitum egyszerű alakjait helyettesítették. Így oly összetett időalakok keletkeztek, mint az ó-ind, germán (v. ö. g. *gamêliþ ist*) és balti-szláv nyelvekben; tehát lat. *defessus sum* 'fáradt vagyok'. Majd főleg perfectum historicum vagy aoristus-perfectum jelentésben használták ezt a körülírási alakot: *profectus est* nemcsak 'er ist fort', hanem 'er reiste fort', — de azért nem öltötték magukra kizárólag egy tempus functióját. A genus verbi tekintetében sem jutott nekik külön jelentés, diathesis dolgában

egész közömbösek maradtak (itt BRUGMANN egy érdekes excursusban az italiai medialis alakokat tárgyalja). Ezután azt vizsgálja, hogyan ölti magára e melléknév a verbum finitum constructió-módját, a casus rectiót, hogyan lesz része az ablativus absolutus szerkezetében stb. Végül e melléknevek főnévvé vált neutrumát tárgyalja. — WEYMAN adalékot közöl annak a felfogásnak a támogatására, hogy a lat. *oportunus* az *oportet* igéhez tartozik és az *opportunus* írásmód helytelen etymológián alapszik.

Az *etruszk* számnevek magyarozatával foglalkozik SKUTSCH. Elveti DEECKE magyarozatát, a mely e számneveket indogermán alakokkal kapcsolta össze. Az *etruszk* számnevek alakja 1—6-ig szerinte a következő: 1. *maz*, 2. *ci*, 3. *du*, 4. *hub*, 5. *sa*, 6. *zal*.

A *germán* nyelvészet körébe tartozik STREITBERG czikke a *Mattium*, *Mattiacus* nevekről. Ez alakok *-tt*-jében nem szabad a nyugati germán mássalhangzónyújtás egy esetét látnunk. Ezek a szók t. i. már Tacitusnál fordulnak elő, akkor pedig ez a hangváltozás még nem állott be: a mássalhangzónyújtás csak a végzetek *o*-jának elenyészte után történt, már pedig Tacitus idejében ez az *o* még sértetlenül megvolt. STREITBERG az említett neveket egyáltalában nem tartja germán, hanem kelta eredetűeknek.

BUGGE az örmény nyelvnek a gótra való hatásáról értekezik. Ismeretes, hogy — Philostorgios szerint — Ulfilas ősei Kappadokiából való görögök voltak, a kiket egy gót csapat 267-ben foglyokul ejtett. BUGGE már most valószínűnek tartja, hogy a III—IV. században Kappadokiában nemcsak görögül, hanem örményül is beszéltek; s így mikor ama görög eredetű foglyok később elfogadták a gót nyelvet, ebbe könnyen bejuthattak örmény elemek is. Ily örmény elemeket akar ő Ulfilas bibliafordításában kimutatni. Valószínűnek is tarthatjuk, hogy a *g. saldra* 'scurritas' nem egyéb, mint az örm. *calr* (*tsalr*) 'riso, scherzo'; a *g. astap*, 'ἀσφάλεια' az örm. *hastat* 'βέβαιος'; a *g. azëts* 'könnyű' az örm. *azat* 'szabad'; a *g. barusnjan* 'εὐσεβείν' az ugyanoly jelentésű örm. *barepaštanal*. Kevésbé valószínűek a következő egyeztetések (részben maga BUGGE is kéteseknek tartja őket): *g. ungatass* — örm. *andas* (v. ö. középnémetalf. *getes*! UHLENBECK, *Etym. Wb.* 153. l.); *g. anaks* — örm. **anaken*; *g. gatarñjan* — örm. *autaranam*; *g. tarnjan* — örm. *patarem*; *g. reivan* — örm. *ererem*. A *g. -ba* határozóképző az örm. *-bar* képzőre emlékeztet. Egy pótlékban BUGGE a *g. haipnó* (nom. sing. fem), ófn. *heidan* 'pogány' szót is az örményből származtatja: szerinte ez az örm. *het'anos* 'pogány' (a mely maga is kölcsönszó = gör. ἕθνος); a *g. *haipans* szó azután elterjedt a többi germánoknál is. Egy másik pótlékban (274. l.) a *g. *manauls* szót az örm. *nmanaul* szóból, a *g. kaupatjan* tövét az örm. *kop'em* szóból származtatja. — HOLTHAUSEN a *g. ahaks* 'galamb'

szót a lat. *accipiter* (szerinte **acipiter*-ből) szóval veti egybe: a g. *ahaks*-*ka* képzővel van képezve egy germ. *aha-* = l. *aco-* tőből. A g. *ahaks* úgy viszonylik lat. **acos*-hoz, mint ném. *Kranich* az agsz. *cran*-hoz. Az egyeztetést támogatja az a körülmény, hogy a lat. szó egyik jelentése GEORGES szerint 'Taubenstösser' (v. ö. NyK. 28, 118, 344.). — SOLMSEN a g. *alēw* 'olaj' alakot magyarázza. Elfogadja MUCH nézetét, hogy e szót a keleti germánok kelta közvetítéssel kapták a latinból. Hogy azonban a lat. *ōlivum* *ī*-je helyett (a mely régibb diphthongusból való: ólat. *oleivum* a gör. **ἐλαι-Φων*-ból) a gót alakban *ê*-t találunk, ez nem a kelta, hanem már a latin hangviszonyokban leli magyarázatát: a hangsúlytalan diphthongusok egy zárt *ē* középső fokán keresztül váltak *ī*-vé (l. NyK. 23, 350) s a g. *alēw* ezt a fokot őrizte meg (v. ö. NyK. 23, 119). — VAN HELTEN két cikkben az ószász nyelvtanhoz közöl adalékokat. — WADSTEIN a *ga-* praeifixummal való képzéseket keresi a skandináv nyelvekben. Eddig úgy látszott, hogy e nyelvekben a többi germán nyelvekhez hasonlítva nagyon kevés ily képzés van. Ennek magyarázata az, hogy eredetileg itt is megvoltak e képzések, de a *ga-* magánhangzójának elveszte után a *g-* a rákövetkező mássalhangzóval vagy egyáltalában nem volt ejthető, vagy legalább a skandinávoknál szokatlan hangkapcsolatot eredményezett volna. Így pl. az ós-skand. **g(a)burđiR*-ből (g. *gabaurþs*) izl. **burđr* lett, a mi most úgy tűnik fel, mintha sohasem lett volna *ga*-praeifixuma. Van azonban elég oly eset is, a mikor a *g-* megmaradhatott (vocalisok, *i, l, n, r, h, w* előtt); ez eseteket WADSTEIN lehető teljességgel egybeállítja. Szerinte pl. az izl.-ónorv. *gautar* (svéd *götar*) a l. *audax*, *audere*-ben rejlő gyökérből való képzés, a mely ily *g*-vel van ellátva; az izl. *geir*, ófn. *gēr* 'lándzsa' vagy *ga-aiz*-ből ('érezzel ellátott'), vagy *ga-iz*-ből ('vassal ellátott') magyarázandó; az izl. és norv. *gamall* 'öreg' *ga-hamból* való (v. ö. ófn. *hamal* 'sonka'), stb. — KOCK az ó-skandináv *w*-umlautról értekezik. Ha a consonansok előtti vagy szóvégi *w* elveszett, akkor ennek labialis minőségét az előző vocalis vette át akkor, hogyha ez hosszú volt, pl. **snūwiR* > *snýr*, *TīwaR* > *Týr* (l. Nyk. 23, 344); azonban a rövid vocalis ilyenkor nem kapott *w*-umlautot: **pīwiR* > *pír*. (Ha a *w* nem veszett el, akkor nem áll be az umlaut: *tívi*, *tívar*.) E szabály abból magyarázódik, hogy amaz esetekben a hosszú vocalis utáni *w* korábban enyészett el, mint a rövid hangzó utáni *w*. — BRENNER *Zur Ausgleichung des Silbengewichtes* cím alatt az IF III. kötetében (NyK. 23, 344) közölt fejtegetéseit egészíti ki újabb példákkal. [BRENNER magyarázata ellen alapos okokat hoz fel BOHNENBERGER *Zeitschr. f. deutsche Philologie*. 28, 515. l.] — BRUGMANN a ném. *Koth* szót és rokonait a litv. *gėda*, szláv *gadъ* szókkal egyezteteti és egy idg. *g^hēdh-* gyökérből származtatja. — Egy másik cikkben BRUGMANN az ófn. *sibun* és

āband szók magyarázatával foglalkozik, mind a kettőben egy dentalis veszett el (v. ö. ói. *saptá*, gör. *ἐπτά*, másrészt óizl. *aptann*). Szerinte a régi *-pt-* kapcsolatban a *t* (még az ősgerm. *lautverschiebung* beállta előtt) egy következő szótagbeli *t* hatása alatt, *dissimilatio* következtében, enyészett el. — LORENTZ *Zu den germanischen Auslautgesetzen* cz. cikkében HIRTnek azt a nézetét, hogy a germánban a végszótagok hosszú vocalisai megrövidültek, ha éles (,gestossen‘) hangsúlyozásúak voltak, csak részben tartja helyesnek: szerinte az ily vocalisok *s* előtt *nem* rövidültek meg; a HIRTől felsorolt példák ily föltevés nélkül is megmagyarázódnak, egyenesen ellene szólnak pedig a gyöngö *præteritum* sing. 2. személyének végzete (g. *-dês*, ófn. *tôs*), a melynek éles hangsúlya volt, és az ófn. plur. 1. szem. végzete *-mês*, a mely szerinte régibb *-meso-*ból való. A törvény e szerint így fogalmazandó: utolsó szótagok éles hangsúlyozású hosszú vocalisai megrövidülnek, ha absolut szóvégi helyzetben vannak.

A szláv nyelvészet körébe három dolgozat tartozik. PEDERSEN az idg. *s*-nek a szlávban való fejlődéséről értekezik. Behatóbban szemügyre veszi azt a jelenséget, hogy e hangnak képviselője a szlávban részben *s*, részben *ch*. Arra az eredményre jut, hogy a *ch* hang egy közvetítő *š*-ből keletkezett *s* magát ezt a *š* hangot — az árja nyelvág hasonló hangtani jelenségeire való tekintettel — már az idg. ősnyelvnek tulajdonítja; szerinte ez az ősnyelvnek nyelvjárási sajátága lehetett, a mely a nyelvterület keleti részére szorítkozott. [BRUGMANN *Grundr.* I² 727. 1. PEDERSEN e nézetét nem tartja bebizonyítottnak; lehet, hogy e hasonló hangváltozások egymástól függetlenül fejlődtek]. — ROZWARDOWSKI a szláv *pizdá* ,cunus, vulva‘ etymológiájával foglalkozik. — BULITSCH a szláv palatalisatio jelenségét fejtegeti; egy másik cikkben az ó-orosz *domovъ*, *dolovъ* határozóképzéseket magyarázza.

VI.

A hatodik kötetben (1896) az általános indogermán nyelvészet egy fontos kérdését tárgyalja HERBIG Gusztáv terjedelmes dolgozata: *Aktionsart und Zeitstufe*. Azon kezdi, hogy iskolázott ember hajlandó a szokásos nyelvtani kategoriáknak jóval nagyobb fontosságot tulajdonítani, mint a minő őket a természetes nyelvérzék szerint megilleti. Az időket pl. az ige lényegéhez tartozónak gondoljuk, elég helytelenül. Időbeli különbségek a névszóban is kifejezésre juthatnak (v. ö. ,ein totkranker Mann‘ és ,ein toter Mann‘; ,die Erstürmung der Stadt‘ lehet *oppidum expugnatum* és *oppidum expugnandum*; *Campanus* majd az, a ki Campaniában van, majd az, a ki ott volt stb.). Másrészt az idők nem elválaszthatatlan járulékaik az igének sem, a régiek kifejezése szerint csak *παρεπόμενα*, kíséző jelenségek, a melyek hol fellépnek, hol nem. Vannak nyelvek, a melyek-

ben nem az igealakok a különböző idők kifejezői: az idő ezekben vagy a mondatbeli összefüggésből világlik ki, vagy partikulák, segédszók stb. útján jut kifejezésre. Hisz a németben is pl. *ich thue* kifejezhet jelen és jövő időt s a praeteritum jelölésére is gyakori a praesens historicum; Dél-németország számos vidékén a praeteritumot már csak az *ich habe gethan*-féle alak fejezi ki, a mely formailag szintén praesens. A praesens-alak tehát itt, mondhatni, idő nélküli forma. Eredetileg, az idg. ősnyelv leg-régibb korában az időnek, úgy látszik, nem is volt alaktani kifejezése, a reduplicatio pl. az idg. ősnyelvben mind a praesensben, mind a perfectumban előfordúl; tempusjelölő elem volt az augmentum, de természetes, hogy a nélküle való formák régebbek az augmentumosoknál s így amazok magukban nem fejeztek ki határozott időfokot; a tempustövek sem voltak kezdettől fogva időt jelölő kategóriák s nem volt ez a feladatuk a személyragoknak sem. A tempus („Zeitstufe“) fogalmánál eredetibb a cselekvés módjának („Aktionsart“) fogalma. Szerzőnk ezután e grammatikai fogalom történetét adja Platótól és Aristotelestől az újabb korig. (A „cselekvés ideje“ és „cselekvés módja“ fogalmának kifejezésére használták a *subjektive* és *objektive Zeiten*, a *Verbalzeit* és *Verbalgrad*, *Verbaltempus* és *Verbalstadium* szókat is). Majd a szláv igerendszerben mutatja ki a cselekvésmód fogalmának szerepét; LESKIEN alapján az igei kategóriáknak következő csoportosítását adja:

1. *Imperfektive Verba* :

a) *einfach durativ* (graphikusan jelölve: —), pl. *biti* „schlagen“ [v. ö. magy. üt].

b) *iterativ-imperfektiv* (— — —), pl. *bivati* „wiederholt schlagen“ [v. ö. magy. ütöget].

2. *Perfektive Verba*, a melyeknek cselekvésmódja magában foglalja a befejezés momentumát is (ide tartoznak az összes mozzanatos igeik is):

a) *momentan-perfektiv*

a) *nicht iteriert* (.), pl. *ubiti* „erschlagen“ [v. ö. magy. megüt],

β) *iteriert* (...), pl. *ubivati* „erschlagen“, mikor a cselekvés több tárgyra vagy több alanyra vonatkozik [v. ö. magy. meg-megüt; vagy: megütögette a billentyűket]

b) *durativ-perfektiv*

a) *nicht iteriert* (—) [pl. *végig mentem az utcán*],

β) *iteriert* (— — —) [pl. *végig kopogtatta az ajtókat*].

Ezután HERBIG szabatosabban megállapítja a terminusokat, kifejti a pszichológiai és a grammatikai kategória különbségét; szól az ige „természetes jelentéséről“; megjegyzi, hogy alig van oly határozott jelentésű igefogalom, a mely ne volna gondolható mind a két cselekvésmódban, a halavány jelentésű *es-*gyökér fogalma talán az egyetlen, a mely kizárólag

az imperfectiv használatmódra szorítkozik (már ez is ellene szól ama föltevésnek, hogy ez a gyökér azonos a perfectiv I. aoristus *s*-jével!). Erre az actio perfectiva és a tempus praesens viszonyát tárgyalja s arra a tételre jut, hogy a modus indicativus temporis praesentis és az actio perfectiva fogalmilag *kizárják* egymást. Gyakori a *látzólagos* actio perfectiva (praesens-alakhoz kapcsolva), a praesens-többlől való formák tényleg kiszorultak már a praesens köréből s átléptek a futurum vagy a praeteritum-idefokára. Majd az actio perfectiva és actio resultativa viszonyát fejtegeti. Ezután azt vizsgálja, hogy — első sorban a görögben — mi szolgál az indicativus actionis perfectivæ kifejezésére? Itt sorra veszi az egyes időalakokat (a praeteritum kifejezésére aoristus, imperfectum, perfectum) s hosszasan szól az ismétlődő cselekvés kifejezésének módjáról. Részletesen tárgyalja a perfectiv cselekvésmódnak praepositíós összetételekkel való kifejezését; e praepositíók (pl. lat. *con*-, gót *ga*-) perfectiváló ereje eredeti érzéki jelentésükben keresendő: mint helyhatározók a cselekvésnek bizonyos irányát vagy célját jelölték meg, az elért cél pedig végét szakítja az igei cselekvésnek. Majd azokat az eseteket tárgyalja, mikor bizonyos praesens-osztályok szolgálnak a perfectiv jelentés kifejezésére. Végül összegezve szembeállítja az idg. ige cselekvésmódját és időfokát. Az első szoros kapcsolatban van magával az igei cselekvéssel, az élő beszédben minden igefogalomnak okvetetlenül valami viszonyba kell lépnie a cselekvésmóddal. Ellenben a subjectiv időfokok oly kategória, a mely az egyszerű igei cselekvésen kívül és felül van. Vannak igealakok, a melyeknek nincs időfokuk, de cselekvésmód-nélküliek nincsenek. Az indogermán ősnyelvben a cselekvés módja a régebbi fogalom. Idővel módosulás, mondhatjuk, haladás állott be; a beszélő álláspontja megváltozott: eredetileg a cselekvést csak módjára nézve vette szemügyre, később ügyet vetett a jelenhez való viszonyára is. Ugyanazok az alaktani elemek, a melyek eredetileg az első szemléletmóddal voltak egybekapcsolva (reduplicatio, ablaut stb.), most a másodikkal is szolgálatába léptek.

Indogermán etymológiával ZUBATY foglalkozik, egyrészt a lat. *vermis*, g. *wairms*, másrészt ói. *kṛmīś*, litv. *kirmis*, szl. **čirm-* 'féreg' jelentésű szók egymáshoz való viszonyát fejtegetve.

Az árja nyelvészet köréből való BÖHTLINGK czikke: *Die I. Person Sing. Medi des umschrieben Futurs im Sanskrit.*

OSTHOFF folytatja görög és latin szófejtéseit. E második sorozatban a következő egyeztetéseket találjuk: *βέλτερος*, *dēbilis*, ói. *bālam*, ószl. *bolāji*; — *βερνώμεθα* **μερνώμεθα*-ból, a *μείρομαι*, *μέρος*, *μερίς*, *μόρος*, *μοῖρα*, lat. *mereo* szókhoz; — *asper*, *sperno*, gör. *σπαίρω*, ófn. *spurnan*, *sporo*, ói. *apasphúras*. A lat. *indūtia*e gyökere azonos a *bellum*, *duel-*

lum-éval (az utóbbinak semmi köze a *duo*, *bis* számnévhez): *dū-*, esetleg *dau-*; v. ö. gör. **δαφ-ι* (locat.), *δαφιος*; *in-dū-tiae* tjkp. ‚die Nicht-Befeindungen‘. A lat. *queo* OSTHOFF szerint nem az ói. *cráyami* mása, hanem az *eo*, *īre* ige rejlik benne, a jelentéstani fejlődés ez lehetett: ‚gehen, vor sich gehen, von staten gehen, gelingen, möglich sein, thunlich sein‘ (v. ö. ném. *es geht nicht*; hasonló jelenségek vannak a szláv nyelvekben is; v. ö. azonkívül ol. *riuscire*, fr. *réussir* = lat. **re-ex-īre*); a *qu-* a *quo-*, *qui-* névmástöbbl képezett instrumentalis **quē*, vagy a *quī* adverbium lehetett. [OSTHOFF eme fejtegetésének helyességében kétkedik BRUGMANN *Grundr.* I² 552. l.; OSTHOFF ragaszkodik hozzá s új adatokkal támogatja *IF* 9, 179.]. — A lat. *saucius* nem a g. *siuks*, ófn. *sioh* ‚beteg‘ szókkal, hanem a g. *sair*, ófn. *sēr* ‚fájdalom‘ alakokkal vetendő egybe, eredetibb alakja **sa(ī)-ūc-īos* lehetett; a germ. alakok régibb **sai-ro-m*-ból valók. A lat. *victima* germ. **wīγ-az*, g. *weihs* ófn. *wih* ‚szent‘ alakokkal egytövű, tehát a. m. ‚a megszentelt állat‘, még eredetibb jelentése az ‚elkülönített, megválogatott, kiválasztott‘ (óí. *vivikta*) lehetett. Hozzá tartozik az umbr. *evietu*, ósital. **veiga-ē-tōd* (itt OSTHOFF figyelmeztet a g. *weihan* hasonló képzéseire: praet. *weih-ai-da*, part. *weih-ai-þ-s* s az óital. *ē-* és a germ. III. ‚gyöngé‘ igeragozás viszonyára).

Hess *Zur Aussprache des Griechischen* cím alatt görög glosszákat tartalmazó papyrusokból adalékokat közöl annak meghatározására, miképen ejtették a görög nyelvet a Kr. utáni II. században Egyiptomban. Ezzel kapcsolatban STREITBERG megjegyzéseket fűz ahhoz a tényhez, hogy a gör. *Ἀχαιοί* szó *Akajwaša* alakban az egyiptomi nyelvbe került (előfordul körülbelül 1275-ben *Kr. e.*). Ez alakban STREITBERG a régi plur. nom. (**Ἀχαιῶς*) pontos mását látja; az idg. ősnyelvben *-ōs* volt a végzet, a melyet a görögben később a névmási ragozás végzete szorított ki. — WHEELER a gör. *-ε* dualis-végzetről értekezik. — STREITBERG a görög nyelv *-εῖ* végű locativusairól szól. Az idg. sing. locativus kétféleképp alakult: némely esetben a pusztá tő szolgált locativusul, máskor még az *-i* esetrag járult hozzá (BRUGMANN, *Grundr.* II, 2, 609. l.); az *elo-* töveknél az utóbbi képzésmód volt használatos. Az *e+i* kapcsolat *-eī* diphthongust eredményezett, ez van meg a szabályos gör. locativusokban (*πεῖ*, *ἐεῖ*, *οῖξεῖ*). Ha ezek mellett *ἀδεῖ*-féle alakok tűnnek fel, ezek STREITBERG szerint abból a körülményből magyarázandók, hogy a locativus sokszor *enklitikus* volt s a mint ily helyzetben **καῖ*-ből *zai* lett, így lett **ἀδεῖ*-ből *ἀδεῖ*.

A latin nyelvészet körébe tartozik BRUGMANN czikke: *Die lat. Partikel ne in Zusammensetzung mit vokalisch anlautenden Wörtern*, a melyben a *nunquam*, *nusquam*, *nūllus*, *noenu(m)*, *nōn*, *neutiquam*, *neutique* és *neuter* összetételes alakokat tárgyalja. — Ugyanő egy külön cikk-

ben a lat. *frāgrāre* igéről (mint reduplicált képzésről) értekeznek. — Itt említjük meg BRUGMANN eme cikkét is: *Die Verbindung dentaler Verschlusslaut + s + t im Lateinischen und im Germanischen*. Az egyszerű dentalis explosiva + *t*-kapcsolat az itáliai és a germán nyelvágban mint *ss*, *s* tűnik föl (kivéve ha *r* előtt állt). Azonban *ss* helyett többször *st* kapcsolatot találunk. Ez vagy analogikus képzés (pl. lat. *comēstus* e h. : *comēsus*), vagy abból magyarázódik, hogy a dentalis explosiván végződő gyökér egy *s*-képzővel bővült. Ily esetek: lat. *aestās*, *aestus*, ófn. *gan-eista* (idg. **aīdh-s*-ből); ófn. *rost* (**rudh-s-to*-); ófn. *last* (**hlats-ti*) stb.; lat. *custos* talán egy **kudh-s-t*- alakból képződött.

Az oszk nyelvágra vonatkozó kérdéseket fejteget BARTHOLOMAE *Zum Cippus Abellanus* cz. cikke.

Kelta nyelvészeti kérdéstről szól FOY cikke: *Die idg. s-Laute im Keltischen*.

A germán nyelvészet körébe tartozik HIRT értekezése: *Zu den germanischen Auslautsgesetzen*. E dolgozat formájára nézve JELLINEK ellen való polemia, azonban sok általános érdekű fejtegetést is foglal magában. Mindenekelőtt azzal a kérdéssel foglalkozik, vajjon az idg. *ō* és *ā* meg van-e különböztetve a germánban vagy nem. A nyelvészek ma már úgyszólván kivétel nélkül azt vallják, hogy a két hang egybeesett. JELLINEK azonban újabban — részben MAHLOWRA támaszkodva — azt vitatta, hogy a gót és óskand. nyelveknek zárt végszótagjaiban a régi *ō*-nak *ē* felel meg. HIRT arra utal, hogy ez már fonetikai szempontból is kétséges. A JELLINEK-féle föltevés legfeljebb a g. *dagē*: ófn. *tago* plur. gen.-alakok viszonyát magyarázná meg, valószínűtlenné tesz azonban e hypothesis a gót *-ō* végű adverbiumok: JELLINEK *-ām*-ből származtatja végzetüket, de megokolás nélkül; így azután nem is volna összefüggés g. *galēikō* és ófn. *gīlīhho* között! A nőnemű plur. gen. végzetét (g. *gībō*, *tuggōnō*) JELLINEK idg. *-ām*-ből magyarázza, de ezt az alakot se lehet bebizonyítani. A nyugati germán nyelvágra vonatkozólag sem járt el JELLINEK több szerencsével. Szerinte az idg. *ā*-nak itt végszótagokban *-a*, idg. *-ō*-nak *-o* felel meg. Ez megmagyarázná a *neritam* (*-tām*-ből) és *hano* (*-ōm*-ből) alakok viszonyát, azonban ellene szólnak a *zunga* és *ouga* alakok. JELLINEK föltevése ekkép sem a g. *ō*-végű adverbiumokat, sem a nyug. germ. gyöngé nőnemű főneveket nem bírja megmagyarázni. A hangsúly-hypothesis ellenben — HIRT szerint — nehézség nélkül magyaráz meg mindent. Éles ékezetű *-ām*, *-ōm* végzet *a*-vá lesz (τιμήν: ófn. *geba* acc.; ἀηδών: ófn. *zunga*; ἔγων: ófn. *ihha*; nerita *-tām*-ből), ellenben nyújtott hangsúlyú *ōm* *-ō*-nak *-o* végzet felel meg (θεών: ófn. *tago*, lat. *homo*: ófn. *gumo*, gör. *καλῶς*: g. *galēikō*, ófn.

gílhho). Ha JELLINEK végül azt állítja, hogy *-ās* és *-ōs* meg voltak különböztetve a nyug. germánban és a nőnemű *-ā*-tövek sing. gen. és plur. nom. alakjait idg. *ās*-ra vezeti vissza: ez ellen a *blinto* alak szól, de meg azonkívül nem is tud kimutatni olyan *ōs*-t, a mely másképp fejlődött, mint az *-ās* (a rövid véghangzójú ófn. *taga* eredetileg kétségkívül csak plur. accus.-alak volt, a szabályos nominativus *tagā* előfordul még egy párszor Notkernél). Az *-ōs* csoportnak annyiban más története van mint az absolut szóvégi *-ō*-nak, hogy amabban megmaradt a hosszúság s ez az *-ō* ezután később *ā*-vá lett, holott az *-ō* egyszerűen *-o*-vá rövidült (v. ö. ófn. *tagā* és *namo*). Majd ama föltevést czáfolgatja HIRT, hogy nasalis előtti hosszú vocalisok megmaradtak a gótban és ófn. ben. Itt azt a nézetét erősítgeti, hogy a g. *baírau au*-ja *ō*-nak ejtendő s hogy ez alak a lat. *feram*-nak megfelelő conjunctivus (v. ö. NyK. 28, 338), *baírandau* pedig = gör. *φερώντων*. Az idg. *-ēm* a hangsúlyminőség szerint fejlődik: nyújtott hangsúlyú = g. *-ê* (*dagê*), éles hangsúlyú = *-a* (*bandja, haba, hana*). Ezután azt fejtegeti, hogy absolut szóvégi hosszúságok is megmaradnak; bizonyító esetek: a g. *-þrō* és *ō* adverbiumok (*hwaþrō, galeikō*), az ófn. *nefo* és *māno* szók és a g. *watō*. Az *-s* előtt levő hosszú vocalisok sorsáról most sem lehet határozottan nyilatkozni. Az idg. *-ōi* és *-ōī* is különbözöképp fejlődött. Végül így formulázza hangsúlyelméletét: az idg. szótaghangsúlyminőségek lényegileg abban különböztek, hogy az éles hangsúlyú vocalisok *két-*, a nyújtottak *három-*morásak voltak. A germánóságban valamennyi végszótag vocalisa (az *-s* előtt állók kivételével) egy morával megrövidült. Az ófn. -ben még tovább halad e processus, itt megint egy morával való rövidülés állott be.

Kiváló figyelmet érdemel BRUGMANN czikke: *Der präteritale Bildungstypus ahd.* h i a z, *aisl.* hét und ahd. li o f, *aisl.* h l i ó p. Az idg. perfectum-alakok részben reduplicatióval, részben a nélkül képződtek, néha egyazon gyökérből mind a két képzésmód is alakult. Ezt a kétféleiséget a germán ősnyelv is örökölte, az egyes germán nyelvekben azonban bizonyos osztályozás ment végbe, még pedig főleg az ablaut-viszonyokra való tekintettel. Föltehetjük tehát (a gót *haihait*-féle alakok bizonyága ellenére is), hogy az ófn. *hiaz*-féle alakok eredettől fogva reduplicatio nélkül képződtek (az agsz.-ban egymás mellett meg vannak a kettőzött *heht* és a kettőzés nélküli *hét* alak). Az ófn. *heizu*: *hiaz* alakok régebbi **kaidō* (**kaidō*): **kēida* alakoknak felelnek meg, az ablaut-fokok tehát *ai*: *eī* vagy még egyszerűbben *a*: *ē*. A *heizu*: *hiaz* viszonyához v. ö. lat. *facio*: *fēci* (gör. *ἐθήξα*), *capitō*: *cepī*. Az idg. *eī* JELLINEK és SIEVERS szerint germ. *ē*-vé lett, ez a hang az ófn. -ben diphthongizálódott; gyöngébb változatai idg. *ī* és *ai*. Az ófn. *scēidan* gyökérnek pl. négy ablaut-fokát különböztethetjük meg: 1) *skhēi*- (ófn. *skēri*, litv. *skēdžiu*), 2) *skhai*-

(ófn. *sceidan*, litv. *skaidrūs*), 3) *skhī-* (lat. *scītus*, g. *skeirs*, ófn. *scīt*), 4) *skhi-* (ófn. *scesso*). A præsensben tehát a 2), a präteritumban az 1) fokot találjuk. Emez igék (ófn. *heizan*, *sceidan*, *sweifan*, *meizan*, *zeisan*) analogiájára azután a *fāhan*-félék is átvették a präteritumbeli *ē*-t. A **skaiþō*: *skēþ*- mintájára germ. **fanþō* eredeti präteritum-töve *fār-* (idg. *pēk-*, v. ö. lat. *pangō*: *pēgī*) most *fēr-* alakot öltött (ófn. *fiang*); épúgy magyarázhatók az ófn. *haltan*, *waltan*, *fallan* stb. igék präteritumai is (a *walzan* *ē*-präterituma régi lehet, a *uel-* gy. *uēl-* alakja kimutatható a litvánban). A *létan*-féle igék csoportja (a melyeknek præsensében ősgerm. *æ* volt) szintén reduplicatio nélküli präteritumokat képezhettek. Továbbá, ha az *ai-* præsenseknek *ēi-* präteritumaik voltak, az *au-* præsenseknek *ēu-* präteritumaik lehettek, tehát ófn. *liof*, óizl. *hlióp* egy **hlēupa* (**klēuba*) alakra vezethető vissza (épígy ófn. *stōzan*, *scrōtan* stb.). A g. *aukan* ige *a*-ja azonban valószínűleg nem régebb *ē*-nek gyöngült *ə*-jéből magyarázandó, itt egy kétszótagú **aueq-* basissal lehet dolgunk. Az ófn. *houwan* ige (præt. *hio*) alakjai idg. **qəu-*: **qəu-* gyökérformákból vezethetők le.

STREITBERG *Zur urgermanischen Grammatik* cz. alatt a következő kérdéseket fejtegeti. 1. Azt vitatja, hogy a hosszú nasalis és liquida sonans hangoknak a germánban nem *an*, *am*, *ar*, *al* a megfelelői, hanem hogy ama hangok egybeestek a rövid hangokkal s így itt is *un*, *ur* a szabályosan megfelelő hangcsoport; a g. *fulls* tehát szerinte egész pontosan megfelel az ói. *pūrnās*, litv. *pūlnas*-nak [csakhogy amaz esetekben eredeti rövid liquida, illetőleg nasalis sonans-t is lehet föltennünk, v. ö. BRUGMANN *Grundr.* I² 422. 480. 1.]. — 2. HIRT és LORENTZ fejtegetéseiből kiindulva kimutatja, hogy a kétféle hangsúlyminőség hatása nemcsak gót, hanem nyugati germán nyelvterületen is kimutatható. Az idg. *nyújtott* hangsúlyozású (3-morás) hosszú vocalisok, a melyekre *-s* következett, az ófn.-ben szóvégi *hosszú* vocalisokúl, ellenben eredetileg *éles* hangsúlyozású (2-morás) hosszú vocalisok *rövid* vocalisokúl-tűnnek fel. Innen magyarázódik, hogy a g. *gibōs* és *sunaus* alakoknak, a melyeknek végzetei eredetileg nyújtott hangsúlyozásúak voltak, ófn. *gebā* és *fridō* felelnek meg, g. *wileis*-nek ellenben (éles hangsúlylyal) ófn. *wilī*. — 3. STREITBERG abból a körülményből, hogy összetételekben a g. *ja-* tövek *a*-ja hosszú tőszótag után elenyészik (pl. *andi-laus*), rövid tőszótag után megmarad (pl. *lubja-leis*), arra következtet, hogy régebben, az *a*-synkope idején, a gótban ez a szótagelválasztás dívott: *lu-bja-* (nem *lub-ja-*, mert a zárt szótag hosszú lett volna), azaz, hogy a gót nyelvnek egy régebbi korszakában szintén meg volt még az a szótagelválasztás, a melyet SIEVERS ősgermán sajtárságnak mutatott ki s a melyet azután csak a nyugati germán ág őrzött meg (v. ö. a ny. germ. mássalhangzónyújtást *j* előtt). —

4. Az ófn. *gên* ige etymológiája mindeddig nehézségeket okoz. A nyelvészek egy része a gör. *τίγγω* igével kapcsolja egybe, KLUGE [az *Etym. Wb.* most megjelenő 6. kiadásában is] az idg. **gimi* megfelelő germ. alakjának a *ga-* praeifixummal való összetételét látja benne. STREITBERG arra utal, hogy e magyarázatnak jelentéstani körülmények is ellene szólnak: a *gên* igében a duratív cselekvésmód jut kifejezésre (a perfectiv *quemam*-hoz épúgy viszonylik mint gör. *ίέναι: ερχεσθαι*, lat. *ire: venire*, fr. *aller: venir* stb.), már pedig ez a jelentés ellene szól KLUGE összetételes hypothesisének; a perfectiv-jelentés nem enyészik el az összetételekben sem. — 5. A IV. és V. ablaut-sor igéi perf. plur.-ában feltűnő *ē* t MICHELS-től eltérőleg (a kinek metathesis-elméletét tarthatatlannak mondja) így magyarázza. A *ghebh-* gy. perf. plur. 3. sz. eredeti alakja ez lehetett: **ghēghebhont*; a hangsúlytalan szótagokban elenyészik a vocalis *s* ez a hangsúlyos szótag pótló nyújtását eredményezi: **ghēghebhnt*. Hosszú vocalis után az ily nehéz mássalhangzótörződés egyszerűbbé vált: **ghēbhnt*; ez alak létrejöttét már az ige paradigmájában gyakori *ghebh-* tőalak is előmozdította. — 6. A *-jan* végzetű igék és rokonaik. Itt több csoportot kell megkülönböztetnünk. I. A tulajdonképi *ie|io-* igékhez tartoznak először azok, a melyeknél a képző változatlanul marad az egész paradigmában (g. *stōja*), másodsor azok, a melyeknél a képző teljes alakja váltakozik egy gyöngébb alakkal. Rövid tőszótag után a képző egyszótagú (*-io-*), a gyöngé fok *-i-* (lat. *cāpio, cāpis*; ófn. *heffu, hevis*), hosszú tőszótag után a képző kétszótagú (*-io-*), a gyöngé fok *-ī-* (l. *sāgio, sāgīs*; g. *sōkja, sōkeis*). II. A causativ igék képzőjének teljes alakja *-ēie-*, *-ēio*; a gyöngé foknak általában *-ī-*nek kellene lennie, Ha a gótban emez igéknél is kétféleséget látunk (*nasja, nasjis* és *sandja, sandeis*), e kettéválasztásnak az I. csoport igéinek analogiájára kellett történnie. III. Az *-ēi-* igék képzőjének gyöngé alakja *-ī-*; a teljes *-ēi-* bizonyos körülmények között *-ē-*vé lesz. A germánságban ennek a csoportnak többféle képviselője van: a) az igék egy részében a praesensnek gyöngé fokú képzője volt, ezek egészen a *-jan* igék mintáját fogadták el (ófn. *liggu, sitzu*); b) másoknál a teljes fok vált általánossá (ófn. *dagēn* = l. *tacere, habēn* = *habēre*), c) ismét mások erős igékké lettek (g. *sitan*; g. *gafairsan* = l. *torrēre*); d) vannak igék, a melyeknél *-ō* és *-ē*-képző váltakozik (ófn. *tholōn* és *tholēn*), ezeknél újképzést kell föltennünk.

BÜLBRING az agsz.-ban kivételesen előforduló *scepen, walden*-féle alakokat idg. *-nt* végzetű vocativusoknak magyarázza; e föltevést azonban KLUGE (341. l.) megzafolja. — MIKKOLA a vocalis előtti *p* és *f*-nek a germánságban feltűnő váltakozásáról szól s azt tartja, hogy a régibb *p* az illető szóban levő *h* hang hatása alatt változott *f*-fé (aln. *dīme* vel szemben ófn. *fīma* régibb **pīhma*-ból).

HIRT *Akzentstudien* cz. alatt az ,1000' jelentésű germán (g. *pūsundi*, ófn. *tūsunt* stb.) és balti-szláv (litv. *tūkstantis*, ószl. *tysęšta*, *tysešta* stb.) számnevek viszonyáról értekeznek. A germ. alakot VIGFUSSON és BUGGE összetételnek mondták (idg. **tūs-knti*, egy idg. **tēuos* ,erő' főnévből és a százaz számnév **knt-* tövéből képezve), erre mutatnának az óskand. *pūs hundrap* és a Lex Salica *thūs-chunde* alakja is. HIRT arra utal, hogy a germán dialektusok túlnyomó részében nyoma sincs a *h*-nak; az idézett alakokat népetymológiának tartja. Az összetétel második részét, a *knti* alakot sem lehet kimutatni; a szóközépi *-sk-* sem változhatott volna el *-sz-*, *-sh-*-vé. HIRT szerint nem összetétellel, hanem egyszerű képzéssel van dolgunk, az alapszó **pūs* lehetett (v. ö. ói. *tavas*, germ. *Thus-nelda*), a melyből *pūs-undi* képződött ,bőség' értelmében. A litv. és szláv. alakokat kölcsönszóknak tartja. Ez alkalommal KLUGEVAL szemben tagadja a germán és szláv nyelvek közelebb rokonságát.

A szláv nyelvészet körébe tartozik MIKKOLA *Slavica* cz. cikke. Ebben az ószl. *stręga*, litv. *sęrgmi* alakokról és rokonaikról, továbbá a szl. *zveno* szóról (idg. *ęuen-*, *ęuon-*, ói. *jānu-*, gör. *γόνυ*, lat. *genu*), végül a lengy. *trwać*, cseh *trvati* és litv. *tvėrti* együvértartozásáról szól. A balti nyelvágra vonatkozó kérdéseket ZUBATY fejteget *Baltische Miscellen* cz. cikkében.

MEYER Gusztáv *Etymologisches aus den Balkansprachen* cz. cikkében albán, újjörög, rumén, szerb és szlovén szófejtéseket közöl. Az újjör. *βουβός* alkalmából megemlíti a magy. *bub* és *bubus* szókat is; a déli rumén *vătălăh* szót (v. ö. magy. *vatalé*, Nyelvőr 25, 117) az oláhságba került szláv kölcsönszónak tartja s az orosz *potrohá* s egyéb szláv alakok mellett a magy. *potroh* szóra is utal. A rumén *cătușă* szónál elutasítja azt a felfogást, hogy az *-ușă* képző magyar eredetű.

PETZ GEDEON.

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: **Magyar hangtan és alaktan.**

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette.

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — Ára füzve **2 frt.**

Első kötet: **A magyar nyelv élete.** — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvmélekek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: **A magyar nyelv szerkezete.** — I. Hangok, hangváltozások, helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondatban.
